

**ПЕРСПЕКТЫВЫ ШКОЛЬНАГА КРАЯЗНАЎСТВА
Ў СВЯТЛЕ АНАЛІЗУ ДАНЫХ МЕТРЫЧНЫХ КНІГ КАТАЛІЦКАЙ КАНФЕСІІ
СЯРЭДЗІНЫ XIX ст. (НА ПАДСТАВЕ МАТЭРЫЯЛАЎ ЦЭНТРАЛЬнай
НАВУКОВАЙ БІБЛІЯТЭКІ імя Я. КОЛАСА)**

Урублеўскі Вадзім Валер'евіч

Цэнтральная навуковая бібліятэка (ЦНБ) імя Я. Коласа
(г. Мінск, Беларусь)

На падставе матэрыялаў калекцыі № 23 ЦНБ імя Я. Коласа разглядаюцца шляхі і магчымасці краязнаўчай працы праз даследаванне метрычных кніг сярэдзіны XIX ст. Падметам даследавання выступаюць метрычныя кнігі Параф'янаўскага каталіцкага касцёла (цяпер Докшыцкі раён Віцебскай вобласці) аб хросце, шлюбе і смерці за 1840-я гг. Робяцца высновы аб магчымасцях паглыблення ў гістарычны кантэкст пражывання людзей канкрэтнай лакацыі, іх прыватнае жыццё. Прасочваецца значэнне метрык хрысціянскіх

канфесій у асвятленні і асэнсаванні антрапалагічных працэсаў, рэгіянальнай гісторыі і генеалогіі насельніцтва рэгіёна.

Адной з гістарычных крыніц, якая можа быць задзейнічана ў сферы школьнага краязнаўства, з'яўляецца метрычная кніга – дакументальная крыніца сакраментальнага характару, якая заводзілася ў справаводстве рэлігійных устаноў з мэтай фіксацыі падзей нараджэння, шлюба, смерці, разводу, пераходу ў іншую канфесію. Згаданыя з'явы складалі асобныя часткі стандартнай метрычнай кнігі. Найбольш папулярнымі раздзеламі для хрысціянскіх канфесій былі датычныя да Таямніц хрышчэння (аб народжаных) і вячання (аб шлюбаваных), свяшчэннадзейства адпявання (аб памерлых).

Самая ранняя хваля сістэматычнага вядзення метрычных кніг звязана з каталіцкай канфесіяй і адзначылася ў Беларусі ў першай палове XVII ст. Яе з'яўленне было выклікана дзейнасцю Віленскага сінода 1602 г. у канстытуцыях якога падкрэслівалася неабходнасць выканання дакументаў, прынятых Трыдэнцкім саборам 1563 г., і вызначаўся абавязак фіксацыі сакраментаў хрышчэння і шлюбу. У 1614 г. у “Рымскім рытуале” Папы Паўла V адзначалася неабходнасць вядзення і пастаяннага захавання кніг аб памерлых.

У той час як у Нацыянальным архіўным фондзе Рэспублікі Беларусь метрычныя кнігі каталіцкай канфесіі за XVII ст. прадстаўляюць у цэлым нязначны працэнт, то метрыкі за наступныя перыяды (XVIII – першая палова XX ст.) прадстаўлены заўважна лепшым чынам.

Фармуляр і мова складання метрычных запісаў каталіцкай канфесіі залежылі ад удасканалення сістэмы фіксацыі неабходнай інфармацыі і ад рэлігійна-палітычных падзей. У XVIII – пачатку XIX ст. запіс складаўся на латыні і ў адвольнай форме, у другой трэці XIX ст. – па-польску ў таблічным выглядзе, у сярэдзіне XIX і да рэвалюцыйных падзей 1917 г. – па-руску, у часы Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. па-польску.

Памер фактычнай інфармацыі ў метрычным запісе, як правіла, залежыў ад эпохі, але да сярэдзіны XIX ст. засяродзіўся на даволі значным масіве разнастайных звестак. У сярэдзіне XIX ст. у зместавым плане метрычныя кнігі заключалі наступную інфармацыю.

У раздзеле аб народжаных падаваліся звесткі аб даце хрышчэння, асобе ксяндза, які здзейсніў абрад, наданні аднаго ці больш імён, статусе і імёнах бацькоў з іх прозвішчам і дзявочым прозвішчам маці; пазначалася дата і месца нараджэння, згадваліся хросныя бацькі (кумы), а таксама пара, якая была запрошана дадаткова (асіютэнты). У раздзеле аб шлюбаваных адзначаліся тры папярэднія акты агалашэння, факт перадашлюбнага апытання (экзамена), называлася асоба ксяндза, далей адзначаліся імёны і прозвішчы жаніха і нявесты, іх сацыяльны статус, парадак шлюбаў, узрост, месца пражывання, бацька з прозвішчам і маці з дзявочым прозвішчам, асобныя запрошаныя сведкі вяселля. У раздзеле аб памерлых падавалася дата смерці, імя і прозвішча нябожчыка, узрост, месца пражывання, прычына смерці, дзе, калі і кім пахаваны. Важнай акалічнасцю быў пералік родных памерлага, які прыводзіўся праз пазначэнне бацькоў (для дзіцяці), мужа ці жонкі і дзяцей (для дарослага чалавека).

На захаванні аддзела рукапісаў ЦНБ у апіюанай частцы калекцыі 23 больш за ўсё метрычных кніг належыць да канфесійнага справаводства Параф'янаўскай

рымска-каталіцкай парафіі з цэнтрам у мястэчку Параф'янава Вілейскага павета Мінскай (пасля 1843 г. Віленскай) губерні – 6 штук. Самая ранняя за 1800–1827 г. складзена на латыні (1 шт.), метрыкі за 1835–1851 г. па-польску (3 шт.), за 1915 г. па-руску (1 шт.), за 1916–1924 г. па-польску (1 шт.). У зместавым плане яны падзяляюцца на метрычныя кнігі аб хросце, шлюбе і смерці. У той час як большасць метрык уяўляюць сабой шнураваныя прыхадскія экзэмпляры, адзіная паслярэвалюцыйная метрыка комплексу, якая тычыцца прамежка часу ў 1916–1924 г. відавочна ўяўляе сабой нататкавы чарнавы экзэмпляр метрык аб шлюбе з імёнамі маладых, іх сацыяльным статусам і датамі трайнога перадшлюбнага агалашэння (дата шлюбу традыцыйна прыходзілася на трэцяе агалашэнне).

На сённяшні момант аддзел рукапісаў ЦНБ – трэцяе па значнасці сховішча метрычных кніг Параф'янаўскага касцёла пасля НГА Беларусі ў г. Мінск і НГА Беларусі ў г. Гродна. Усяго комплекс на дадзены момант складаецца з адзінак захавання за 1784–1937 г.

На прыкладзе метрычных кніг Параф'янаўскага касцёла сярэдзіны ХІХ ст. звернемся да асвятлення заканамернасцяў юнавання яго парафіі, якія могуць быць цікавымі з пазіцыі краязнаўства.

Абрад хрышчэння ў межах парафіі праводзіўся пры дапамозе вады і аея. Маглі мець месца выпадкі асобнага хрышчэння вадой, якое праводзілася павівальнай бабкай па нямогласці дзіцёнка. Трайное агалашэнне перад заключэннем шлюба з'яўлялася абавязковай з'явай. Агалашэнні адбывалюся пасля кожнай з трох перадшлюбных літургі перад сабраным народам і заключаліся ў абвясчэнні падзеі шлюбу паміж канкрэтнымі жаніхом і нявестай. Адбывалася агалашэнне ў храме парафіі нявесты і першасны сэнс яго зводзіўся да высявятлення магчымых перашкод да вяччання. Таксама жаніх і нявеста падлягалі перадшлюбнаму экзамену, які п'юмова праводзіў асабіста ксёндз, з пералікам пытанняў, адным з якіх была наяўнасць або адсутнасць блізкай крэўнай ці духоўнай роднасці. Пахаванне нябожчыка адбывалася як з ксяндзом шляхам царкоўнага адпявання, так і без ксяндза шляхам завочнага адпявання. Такое магло быць магчыма ў сувязі з заразнасцю хваробы ад якой памёр нябожчык або немагчымаму своечасова паведаміць пра смерць. У апошнім выпадку ўжывалася фармулёўка “bez wiedzy kościoła” [2, арк. 15].

У 1840-я г. метрычныя кнігі складалюся па-польску, аднак нельга сказаць, што ў Параф'янаўскай парафіі польская з'яўлялася асноўнай гутарковай мовай. У дачыненні да сацыяльных і географічных дадзеных можна правесці больш выразную мяжу, звязаную з падзелам зафіксаванага насельніцтва на саслоўі і месцы жыхарства. У саслоўным плане выразна вылучаецца мясцовая маёмасная шляхта (Акушкі, Дамейкі, Дашкевічы, Замаскія, Кіякоўскія, Ляўковічы, Радзевічы, Рудаміны, Свентарэцкія, Шышкі і інш.), сярэдняя праслойка арэнднай шляхты, аднадворцаў і хлебапашцаў (Войнічы, Вярэгі, Гуды, Забароўскія, Палачанскія, Пянткоўскія, Рачыцкія, Станкевічы, Трацэўскія, Шантыры, Шышлы, Яцыны і г.д.) і прыгоннае сялянства (Вараныя, Кавалёнкі, Канашыцы, Каросцікі, Краўчонкі, Рудзікі, Скараходы, Януковічы, Янушкевічы і г.д.) [1–3].

Значным плюсам метрычнай кнігі, акрамя саслоўнасці, з'яўляецца географічны фактар, а менавіта абсяг парафіі. Межы каталіцкіх парафіяў за гэты

перыяд, як правіла, акрэслівалію толькі ў парафіяльнай дакументацыі. Метрычная кніга дазваляе дакладна вызначыць, якія населеныя пункты фарміравалі парафію. Праз шлюбныя метрыкі таксама можна даведацца да якіх парафій адносіліся тыя населеныя пункты, з якіх пры заключэнні шлюбаў паходзілі жаніхі. Так, у 1839–1841 г. зафіксавана 18 выпадкаў паходжання жаніхоў з Будслаўскай, Верхавіцкай, Докшыцкай, Дунілавіцкай, Глыбоцкай, Гняздзілаўскай, Порплішчаўскай, Сіцкай каталіцкіх і уніяцкіх парафій [1].

Узроставыя межы ў 1839–1841 г. для мужчын знаходзіліся ў дыяпазоне 17/51 год, для жанчын – 17/40 гадоў. Усяго за гэты прамежак зафіксавана 75 заіаў. Узростам ад 17 да 19 год адзначыліся 18 жаніхоў, ад 45 да 51 года – 7 жаніхоў, з якіх шасцёра былі ўдаўцамі. Ва ўзросце ад 17 да 19 год выйшла замуж 31 нявеста, ва ўзросце ад 37 да 40 год – 3 нявесты, дзьве з якіх былі ўдовамі.

Прычына смерці, адзначаная ў метрыках аб смерці, паказвае пра эпідэмічныя захворванні, а таксама выпадкі гвалтоўнай смерці. Часта ў якасці прычыны смерці адзначаліся праявы або стадыі працякання хваробы (гарачка, глісты, дыярэя, кашаль). Аднак мелі месца і канкрэтныя дыягназы (дызентэрыя, коклюш, скарлаціна, рак). У 1841 г. у парафіі адбылася эпідэмія воспы, якая забрала жыцці дзевяці дзяцей узростам ад 2 да 8 год з пяці населеных пунктаў. На 284 выпадкі толькі чатыры тычыліся гвалтоўнай смерці праз суіцыд (засіленне і патапленне) і няшчасны выпадак (пажар і выпадковае падзенне ў студню) [2, арк. 3 адв., 5, 7, 7 адв.].

Яшчэ адным немалаважным пытаннем, якое магчыма асвятліць у кантэксце школьнага краязнаўства, з’яўляецца факт вызначэння на якіх могілках хавалі чалавека. У Параф’янаўскай каталіцкай парафіі такія могілкі падзяляліся на публічныя афіцыйныя і прыватныя мясцовыя. Публічнымі з’яўляліся могілкі ў самім мястэчку Параф’янава, прыватнымі былі могілкі ў Бартламеёўцах, Боркаўшчыне, Брычэніках, Вярэньках, Глінішчах, Грынеўшчыне, Дзятках, іванове, Кабялях, Лісавічах, Малым Сітцы, Новай Весі, Парэччы, Паўловічах, Плісках, Ракаўшчыне, Рапяхах, Свірках, Сітцы, Старой Весі, Струках, Целяшах, Чаркасах, Ямне. Адпаведна, у метрыках адзначаліся населеныя пункты, якія адносіліся да гэтых могілак.

Даныя метрычных кніг кожнай канфесіі даюць дастаткова шырокае кола гістарычнай інфармацыі асабістага, антрапанімічнага, геаграфічнага, сааслоўнага, дэмаграфічнага, нават медыцынскага і судова-крымінальнага кшталту. Па гэтай прычыне даследаванне матэрыялаў метрычных кніг школьнікамі пры папярэдняй падрыхтоўцы і стварэнні для гэтага належных умоў можна аднесці да перспектыўнага напрамку краязнаўчай дзейнасці ў сярэднеадукацыйных навуцальных установах.

Літаратура

1. ЦНБ імя Якуба Коласа. – Ф. 23. – Воп. 2. – Спр. 1058. – Метрычныя кнігі Параф’янаўскага касцёла аб шлюбе за 1835–1841 гг.
2. ЦНБ імя Якуба Коласа. – Ф. 23. – Воп. 2. – Спр. 1060. – Метрычныя кнігі Параф’янаўскага касцёла аб смерці за 1838–1851 гг.
3. ЦНБ імя Якуба Коласа. – Ф. 23. – Воп. 2. – Спр. 1062. – Метрычныя кнігі Параф’янаўскага касцёла аб хросце за 1846–1848 гг.